

Х.-М. Р. Жук,

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, м. Львів

СТРУКТУРА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНОЇ ГРУПИ СОМАТИЧНИХ ДІЄСЛІВ В АНГЛІЙСЬКІЙ МОВІ

Стаття присвячена дослідженню лексико-семантичних особливостей соматичних дієслів англійської мови. Увага зосереджена на підгрупах соматичних дієслів, що базуються на дієслівній класифікації Б. Левін за синтаксичними фреймами. За допомогою компонентного аналізу встановлено характерні особливості притаманні цим підгрупам соматичних дієслів.

Ключові слова: соматичні дієслова, лексико-семантична група, компонентний аналіз

СТРУКТУРА ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧЕСКОЙ ГРУППЫ СОМАТИЧЕСКИХ ГЛАГОЛОВ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Статья посвящена исследованию лексико-семантических особенностей соматических глаголов английского языка. Внимание сосредоточено на подгруппах соматических глаголов, основанных на классификации Б. Левин по синтаксическим фреймам. При помощи компонентного анализа установлено характерные особенности этих глаголов.

Ключевые слова: соматические глаголы, лексико-семантическая группа, компонентный анализ

STRUCTURE OF LEXICO-SEMANTIC GROUP OF ENGLISH SOMATIC VERBS

The article deals with the lexico-semantic group of somatic verbs in the English language. It investigates the peculiarities of the group's structure. The investigation focuses on subgroups of somatic verbs, which are based on B. Levin's verbal classification according to syntactic frames. The most homogenous and the least homogenous subgroups are established. The constituents of the core and periphery of subgroups, as well as dominating and differential semes, are indicated. The peripheral composition of subgroups of somatic verbs reflects their tight systemic relations. During the investigation it is revealed that syntactic frames are regulated by common semantic components of meaning. Characteristic features of the lexico-semantic group of somatic verbs are established with the help of componential analysis. Due to possible inconsistency and vagueness of the correlation between the dictionary definition and the actual meaning of a word, the analysis is based on the definitional data from different dictionaries. The results of the analysis are tabulated.

Key words: somatic verbs, lexico-semantic group, componential analysis.

Мета дослідження – визначити особливості семантичної структури лексико-семантичної групи соматичних дієслів в англійській мові. Для аналізу семантичних особливостей слід враховувати відношення, які реалізуються в лексико-семантичних групах та синонімічних рядах.

Термін «соматичний», згідно з Е. М. Верещагіним, позначає будь-яку значущу ознаку, положення або рух особи і всього тіла людини, тобто включає жести, міміку, пози, вирази осіб і різноманітні симптоми душевних рухів і станів [3, с. 85].

У мовознавстві соматична лексика, тобто лексика, яка відображає в своїй семантиці все те, що відноситься до сфери тілесності, починає активно досліджуватися з другої половини 20-го століття у працях таких зарубіжних і українських науковців, як Ф. Вакк (1964), Ю. А. Долгополов (1973), Р. М. Вайнтрауб (1975), Е. С. Якімова (1976), Р. С. Ширманкіна (1989), А. І. Кузнецова (1999), Н. Я. Стрілець (2003), О. Л. Толстова (2007), І. Ю. Скрипник (2009), О. Г. Орошкевич (2010), В. А. Шевелюк (2013) [2; 6; 1; 16; 15; 8; 12; 13; 11; 5; 14].

У цьому дослідженні під соматичними дієсловами розуміємо дієслова на позначення дій, процесів, станів, що належать до сфери тілесності. Такі дієслова виявляються в результаті компонентного аналізу на основі словникових дефініцій через наявність у семній структурі соматичних компонентів, які позначають тіло та його частини.

Теоретичним підґрунтям запропонованого дослідження є положення про системність лексики та теорія поля в лінгвістиці. Лексико-семантичні поля є одним з найбільш адекватних способів поділу словникового запасу. Для того, щоб поділити словниковий запас потрібно згрупувати лексику в поля і побудувати систему полів [7].

Згідно з Е. Я. Мороховською, лексико-семантичне поле та лексико-семантична група є основними субкатегоризуючими інвентарними парадигматичними моделями, тому їхнє застосування (з метою інвентаризації та опису гомогенних одиниць) є необхідним на початковому етапі нашого дослідження [10, с. 90].

Згідно з В. В. Левицьким, лексико-семантична група є складним ієрархічним утворенням, до складу якого входять слова, що об'єднані спільним категоріальним та денотативним значенням і відносяться до однієї частини мови [9, с. 64].

Для здійснення компонентного аналізу лексико-семантичної групи соматичних дієслів в даному дослідженні було використано декілька тлумачних словників, а саме Oxford Advanced Learner's Dictionary [21], Merriam Webster's Dictionary [20], Collins English Dictionary [18] та Macmillan Dictionary [19].

Було виокремлено підгрупи соматичних дієслів, спираючись на класифікацію дієслівних класів Б. Левін. Ця класифікація ґрунтується на здатності чи нездатності дієслів з'являтися в парах синтаксичних фреймів, які в певній мірі зберігають значення [17].

Було виділено такі підгрупи соматичних дієслів: дієслова на позначення Сну (Snooze Verbs), дієслова на позначення Тремтіння (Flinch Verbs), дієслова на позначення Внутрішніх Станів Тіла (Verbs of Body-Internal States of Existence), дієслова на позначення Тілесних Процесів (Verbs of Bodily Processes), дієслова на позначення Зміни Тілесного Стану (Verbs of Change of Bodily State), дієслова на позначення Невербального Висловлювання (Verbs of Nonverbal Expression).

Підгрупа Дієслів Сну (Snooze Verbs) складається із семи дієслів: *catnap*, *doze*, *drowse*, *nap*, *sleep*, *slumber*, *snooze* [17]. Виконавши аналіз, ми отримали матриці, побудовані за методикою, запропованою В. Г. Вілюманом [4].

Components of eaning Verbs	catnap	doze	drowse	nap	sleep	slumber	snooze
catnap	+	+		+	+		
doze		+			+		
drowse		+	+		+	+	
nap		+		+	+		+
sleep					+	+	
slumber		+			+	+	
snooze		+		+	+		+

У підгрупі Snooze Verbs ядро складається з лексеми 'sleep' («спати»), яка присутня у дефініціях усіх дієслів цієї підгрупи. Домінантними семами є 'doze' («дрімати»)(6), 'lightly' («легко»)(6) та 'short' («короткий»)(4), які зустрічаються у дефініціях більш, ніж половини дієслів цієї підгрупи і відображають їхні спільні категоріальні ознаки.

Диференційними є наступні семи:

- 1) сема 'intermittently' («періодично») характерна тільки для дієслова *catnap*.
- 2) сема 'inactive' («неактивний») зустрічається у дефініціях дієслів *drowse* та *sleep*.
- 3) сема 'quiescent' («спокійний») присутня у парі синонімів *sleep* і *slumber*.
- 4) сема 'dormant' («дрімаючий») у дієслові *slumber*.

Підгрупа Flinch Verbs складається із семи дієслів: *balk*, *cower*, *cringe*, *flinch*, *recoil*, *shrink*, *wince* [17].

Ядро складається із лексеми 'move' («рухатись»)(7), яка присутня у дефініціях усіх семи дієслів цієї підгрупи.

Домінантними семами є 'shrink' («щупитись»)(6), 'sudden' («раптовий»)(5), 'fear' («страх»)(5), 'pain' («біль»)(4), 'involuntarily' («мимоволі»)(4).

Диференційні семи – 'to crouch' («присісти») в дієслові *cower*, 'to refuse' («відмовити») в дієслові *balk*.

Підгрупа Verbs of Body Internal States of Existence складається із дев'яти дієслів: *convulse*, *cower*, *quake*, *quiver*, *shake*, *shiver*, *shudder*, *tremble*, *writh* [17]. Дієслово *cower*, яке було присутнє в підгрупі Flinch Verbs, присутнє також і у цій підгрупі.

В результаті компонентного аналізу було визначено, що в підгрупі Verbs of Body Internal States of Existence немає лексеми спільної для всіх членів підгрупи. Це обумовлене відсутністю спільних компонентів значення у дефініціях дієслів *cower* та *writh*.

Домінантними семами є 'shake' («трястися»)(7), 'tremble' («тремтіти»)(6), 'move' («рухатись»)(5), 'fear' («страх»)(5) та 'cold' («холод»)(5).

Диференційними семами є такі семи:

1. Сема 'to twist' («викривляти») у дієслові *writh*, яка не є характерною для інших дієслів цієї підгрупи.
2. Сема 'to crouch' («присісти») у дієслові *cower* теж не зустрічається у дефініціях інших дієслів цієї підгрупи.
3. Семи 'violently' («сильно») і 'slightly' («трохи») у парах синонімів *quake* та *quiver*, і *shudder* та *tremble*.
4. Сема 'involuntarily' («мимоволі») присутня лише у дефініціях дієслів *tremble*, *shake* та *shiver*.

Периферійні складові двох останніх підгруп відображають тісні системні зв'язки між ними. Найбільш прикметним є те, що семи 'move' і 'fear' є доміантними семами в обох підгрупах. В той же час, сема 'involuntarily' є доміантною у підгрупі Flinch Verbs, але диференційною у підгрупі Verbs of Body Internal States of Existence. Дієслово *cower*, яке є складовим в обох підгрупах, має сему 'crouch', що є диференційною семою в обох випадках. Іншою характерною особливістю є наявність тільки одного іншого компонента значення у дефініції дієслова *cower* – це *shiver* у підгрупі Verbs of Body Internal States of Existence, та *shrink* у підгрупі Flinch Verbs.

Наступною розглядалася підгрупа Verbs of Bodily Processes, яка складається з двадцяти семи дієслів. Вона поділена ще на три підгрупи – це *hiccup verbs*, *breathe verbs*, *exhale verbs* [17]. Розглянувши кожну підгрупу окремо було виявлено, що дієслова в цих підгрупах дуже часто не є синонімами, і лише в поодиноких випадках присутні у дефініціях дієслів, що входять у спільну групу.

Домінантними семами підгрупи Hiccup Verbs є 'mouth' («рот»)(8), 'breathe' («дихати»)(7) та 'air' («повітря»)(7).

Диференційними є такі семи, як:

1. Сема 'gasp' («важко дихати») присутня лише в дефініції дієслова *pant*.
2. Сема 'sleep' («спати») характерна тільки для дієслів *snore* та *yawn*.
3. Сема 'nose' («ніс») зустрічається лише в дефініціях дієслів *sniffle*, *snuffle* і *sneeze*.
4. Сема 'stomach' («шлунок») присутня лише у *swallow*, *belch* та *burp*.
5. Семи 'red' («червоний») і 'embarrassment' («») характерні тільки для пари синонімів *blush* та *flush*.
6. Сема 'take in' («вбирати») присутня у дієслові *swallow*.
7. Сема 'breathe with difficulty' («важко дихати»), яка зустрічається в дефініціях дієслів *pant*, *wheeze* і *snuffle*.
8. Сема 'suddenly' («раптово») присутня тільки у *sneeze* та *belch*.
9. Сема 'expel' («вивергати») у парі синонімів *belch* та *burp* і дієслові *sneeze*.
10. Сема 'sound' («звук») у дієсловах *pant*, *wheeze*, *belch*, *burp*.
11. Сема 'noisy' («шумний») у дієсловах *pant*, *belch*, *snore* та *sneeze*.
12. Сема 'loudly' («голосно») у дієсловах *wheeze* та *belch*.

Домінантною семою підгрупи Breathe Verbs є 'mouth' («рот»)(8) та 'emit' («випускати»)(6).

Диференційні семи цієї підгрупи:

1. Сема 'air' («повітря») присутня тільки в дефініції дієслова *breathe*.
2. Сема 'blood' («кров») характерна лише для дієслів *weep* та *bleed*.
3. Сема 'skin' («шкіра») зустрічається тільки у дефініції дієслова *sweat*.
4. Сема 'stomach' («шлунок») у парі синонімів *puke* та *vomit*.
5. Семи 'suddenly' («раптово») та 'noisy' характерні тільки для дієслова *cough*.
6. Сема 'saliva' («слина») присутня у *dribble*, *drool* та *spit*.
7. Семи 'loudly' («голосно») і 'to utter' у дієслові *cry*.
8. Сема 'liquid' («рідина») у дієсловах *weep*, *sweat*, *drool*, *dribble*.
9. Сема 'expel' («вивергати») у дієсловах *breathe*, *cough*, *puke*, *vomit*.

Домінантними семами підгрупи Exhale Verbs є 'mouth' («рот»)(2), 'air' («повітря»)(2) та 'emit' («випускати»)(2).

Диференційними є такі семи:

1. Семи 'liquid' («рідина») та 'skin' («шкіра») у дієслові *perspire*.
2. Сема 'take in' («вбирати») у дієслові *inhale*.
3. Семи 'breathe in' («вдихнути») та 'breathe out' («видихнути») у дієсловах *inhale* та *exhale*.

У ході дослідження виявлено декілька характерних особливостей всієї підгрупи Verbs of Bodily Processes, а саме: 1) доміантною у всіх підгрупах є сема 'mouth'; 2) сема 'air' є доміантною у підгруп *hiccup verbs* та *exhale verbs*, але є диференційною в *breathe verbs*; 3) деякі дієслова однієї підгрупи є в синонімічних відношеннях з дієсловами іншої підгрупи, хоч у своїй підгрупі синонімів не мають, наприклад, *sweat* і *perspire*, оскільки синонімічні ряди обмежені складом підгруп.

Підгрупа Verbs of Change of Bodily State складається з чотирьох дієслів: *blanch*, *faint*, *sicken*, *swoon* [17]. Хоч усі чотири дієслова описують зміни у стані людини, лише два з них є синонімами, а саме *faint* та *swoon*.

Диференційні семи цієї підгрупи:

1. Сема 'to become pale' («збліднути») у дієслові *blanch*.
2. Сема 'to become sick' («захворіти») у дієслові *sicken*.
3. Сема 'to lose consciousness' («втратити свідомість») у парі синонімів *faint* та *swoon*.
4. Сема 'shock' («шок») у дієсловах *blanch* та *sicken*.

Підгрупа Verbs of Non-Verbal Expression містить сорок одне дієслово, і не є поділена на підгрупи. Ця підгрупа складається з дієслів, що виражають переважно вираз обличчя та тон голосу [17].

Домінантною семою можна вважати сему 'utter' (22) («промовляти»), що характерна для більш, ніж половини дієслів цієї підгрупи. Диференційних сем є двадцять дві, а саме: 'laugh' («сміятися») (11), 'cry' («плакати») (6), 'smile' («усміхатися») (5), 'titter' («сміятися») (3), 'snicker' («тихо сміятися») (3), 'snigger' («тихо сміятися») (3), 'weep' («ридати») (3), 'snort' («пирхати») (3), 'chuckle' («посміюватися») (2), 'frown' («хмуритись») (2), 'gape' («позіхати») (2), 'giggle' («сміятися») (2), 'simper' («посміхатися») (2), 'smirk' («самовдоволено посміхатися») (2), 'glower' («дивитись сердито») (2), 'scowl' («супитися») (2), 'grimace' («кривлятися») (2), 'groan' («стогнати») (2), 'moan' («стогнати») (2), 'jeer' («насміхатися») (2), 'sniff' («сопити») (2), 'yawn' («позіхати») (2).

Периферійний склад лексико-семантичної групи соматичних дієслів, її розмитість відображають тісні системні зв'язки між підгрупами соматичних дієслів.

На початковому етапі інвентаризовано 96 дієслів. Через розмитість периферії та недостатнє врахування полісемії дієслів потрібно застосувати додаткові процедури для наближено повної інвентаризації соматичних дієслів в англійській мові.

У ході дослідження виявлено, що синтагматичні фрейми регламентуються спільними семантичними компонентами значень. Найбільш гомогенна підгрупа – дієслова на позначення Сну (Snooze Verbs). Найменш гомогенна підгрупа – дієслова на позначення Невербального Висловлювання (Verbs of Nonverbal Expression). У всіх підгрупах простежується асиметричність та нерелевантність синонімії. Наприклад, *doze* є синонімом до *slumber*, але *slumber* не є синонімом *doze* за даними словників. Синонімічні ряди на матрицях неповні, оскільки обмежені складом визначених підгруп.

Перспективами нашого дослідження є :

- Подальша інвентаризація соматичних дієслів. Необхідне дослідження синонімії, полісемії, антонімії для з'ясування об'єктивних парадигматичних зв'язків.

- Глибше дослідження зв'язку синтагматики та парадигматики.

- Детальніше дослідження дієслів на позначення Невербального Висловлювання (Verbs of Nonverbal Expression).

Література:

1. Вайнтрауб Р. М. О соматических фразеологизмах в русском языке / Р. М. Вайнтрауб // Лексические единицы русского языка и их изучение. – Ташкент : Ташк. гос. пед. ин-т, 1980. – С. 51–55.
2. Вакк Ф. О. Соматической фразеологии эстонского языка / Ф. О. Вакк // Вопросы фразеологии и составления фразеологических словарей. – Баку, 1968. – С. 152–155.
3. Верещагин Е. М. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. М. Верещагин, В. Г. Костомаров. – М. : Русский язык, 1983. – 269 с.
4. Вилюман В. Г. Английская синонимика: Введение в теорию синонимии и методику изучения синонимов / В. Г. Вилюман – М. : Высшая школа, 1980. – 127 с.
5. Горошкевич О. Соматична фразеологія в курсі вивчення японської мови як іноземної [Текст] / Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Східні мови та літератури – 2011 – Вип.17. – С. 7–10.
6. Долгополов Ю. А. Сопоставительный анализ соматических фразеологии (на материале русского, английского, немецкого языков): автореф. дис... канд. филол. наук: 23.04.73 / Ю. А. Долгополов. – Казань, 1973. – 41 с.
7. Кочерган М. П. Лексическая сочетаемость и лексико-семантическая типология / М. П. Кочерган // Филологические науки. 1981. – № 5. – С. 40–49.
8. Кузнецова А. И. Типология ФЕ с соматическим компонентом в уральских языках // Финно-угристика на пороге III тысячелетия. Саранск: Тип. «Крас. Окт.», 2000. – С. 179–183.
9. Левицкий В. В. Типы лексических микросистем и критерии их различия / В. В. Левицкий // Филологические науки. – 1988. – №5. – С. 66–73.
10. Мороховская Э. Я. Основные аспекты общей теории лингвистических моделей / Э. Я. Мороховская. – К. : Вища школа, 1975. – 246 с.
11. Скрипник І. Ю. Соматичні фразеологічні одиниці із значенням інтерперсональних відносин: структурно-семантичні та функціональні характеристики : автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.04 / І. Ю. Скрипник; Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. – Х., 2009. – 20 с.
12. Стрілець Н. Я. Структурні та функціонально-семантичні особливості соматичних фразем у романських мовах (на матеріалі французької, іспанської та італійської мов) : автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.05 / Наталя Ярославівна Стрілець. – К., 2003. – 20 с.
13. Толстова О. Л. Лінгвокогнітивні особливості соматичних фразеологізмів іспанської мови: автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.05 / Ольга Леонідівна Толстова. – К., 2007. – 20 с.
14. Шевелюк В. А. Моделі іспанських та українських соматичних фразем за інваріантними ситуаціями і концептосферами / В. А. Шевелюк // Проблеми зіставної семантики. – 2013. – Вип. 11. – С. 387–392.
15. Ширманкина Р. С. Семантические сдвиги в ФЕ с компонентами «сердце» «душа» в языках финно-волжской группы / Р. С. Ширманкина // Материалы 6-й Междунар. конф. финно-угорских языков. – Т. 2. – М. : Наука, 1989. – С. 227–229.
16. Якимова Э. С. Соматическая фразеология в марийском языке : автореф. дис.. канд. фил. наук / Э. С. Якимова. – Йошкар-Ола, 1975. – 25 с.
17. Levin B. English Verb Classes and Alterations / Beth Levin. – Chicago : UCP. – 1993. – 348 p.
18. Collins English Dictionary [Electronic resource]. – Available at : www.collinsdictionary.com
19. Macmillan Dictionary [Electronic resource]. – Available at : www.macmillandictionary.com
20. Merriam Webster's Dictionary [Electronic resource]. – Available at : www.merriam-webster.com
21. Oxford Advanced Learner's Dictionary [Electronic resource]. – Available at : www.oxfordlearnersdictionaries.com